

Заняття 4. Психодіагностика темпераменту та його структури

Приблизний план

1. Дослідження екстраверсії-інтроверсії і нейротизму.
2. Психодіагностика предметного і комунікативного аспектів темпераменту.

Література

1. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – 2-е изд., доп., перераб. – СПб., 2000. – С. 289-294.
2. Русалов В.М. Предметный и коммуникативный аспекты темперамента человека // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10.

Практичні завдання

Дослід 4.1. Дослідження екстраверсії-інтроверсії і нейротизму (опитувач Айзенка)

Вступні зауваження. Автор двофакторної моделі особистості Г. Айзенк в якості показників основних особливостей особистості використав екстраверсію-інтроверсію та нейротизм¹.

У загальному розумінні **екстраверсія** – це направленість особистості на оточуючих людей і події, **інтроверсія** – направленість особистості на її внутрішній світ, а **нейротизм** – поняття, синонімічне тривожності, – проявляється як емоційна нестійкість, напруженість, емоційне збудження, депресивність.

Ці особливості, що складають структуру особистості за Айзенком, генетично детерміновані. Їх вираження пов'язане зі швидкістю вироблення умовних рефлексів та їх міцністю, балансом процесів збудження

¹ Пізніше Айзенк ввів ще один вимір особистості – *психотизм*, під яким розумів схильність суб'єкта до агресії, жорстокості, аутизму, екстравагантності, демонстративності.

– гальмування в центральній нервовій системі та рівнем активації кори головного мозку зі сторони ретикулярної формації. Однак найбільш розробленим з двох названих особливостей на фізіологічному рівні теорії Айзенка є вчення про екстраверсію-інтроверсію. Зокрема, відмінність між екстравертами та інтровертами Айзенку та його послідовником вдалося встановити більш ніж за п'ятдесятма фізіологічними показниками.

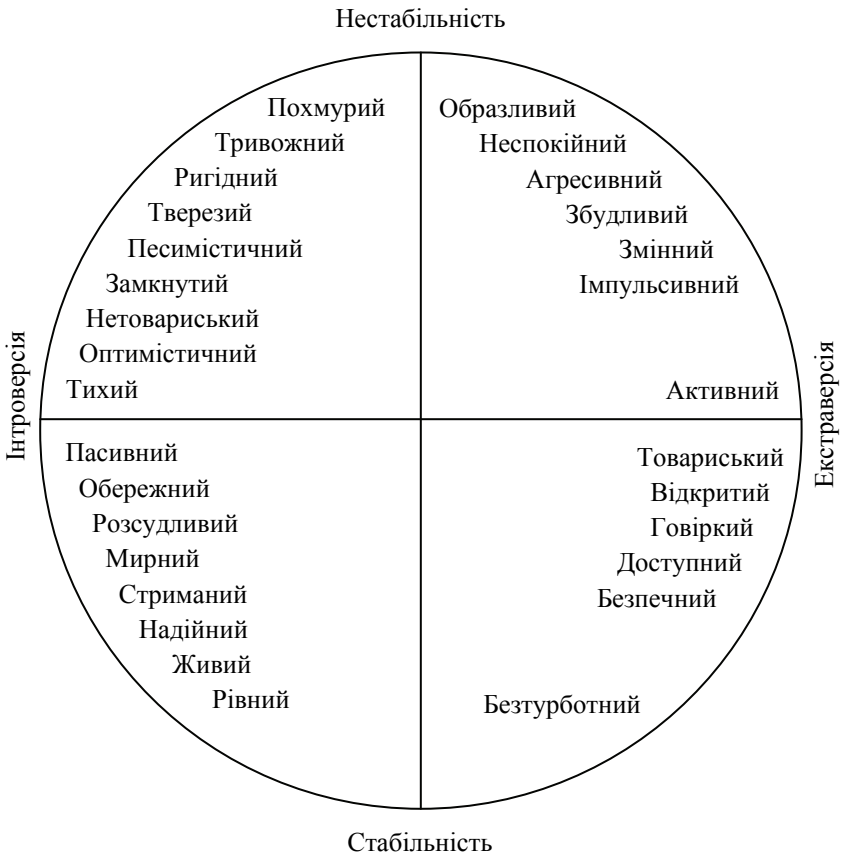
Так, екстраверт, у порівнянні з інтровертом, трудніше виробляє умовні рефлекси, володіє великою витримкою до болю, але меншою витримкою до сенсорної депривації, внаслідок чого не переносить монотонності, частіше відволікається під час роботи і т.п. Типовими поведінковими проявами екстраверта є товариськість, імпульсивність, недостатній самоконтроль, добра пристосованість до середовища, відкритість у почуттях. Він чуйний, життєрадісний, впевнений у собі, прагне до лідерства, має багато друзів, нестриманий, прагне до розваг, полюбає ризикувати, дотепний, не завжди старанний.

В інтроверта переважають наступні особливості поведінки: він часто занурений в себе, відчуває труднощі, встановлюючи зв'язки з людьми та адаптуючись до реальності. В більшості випадків інтроверт спокійний, врівноважений, миролюбний, його вчинки продумані та раціональні. Коло друзів у нього невелике. Інтроверт високо цінує етичні норми, полюбає планувати майбутнє, замислюється над тим, що і як буде робити, не піддається миттєвим спонукам, песимістичний. Інтроверт не любить хвилювання, притримується заведеного життєвого порядку. Він строго контролює свої почуття і рідко поводить себе агресивно.

На одному полюсі нейротизму (високі оцінки) знаходяться так звані невротики, які відрізняються нестабільністю, неврівноваженістю нервово-психічних процесів, емоційною нестійкістю, а також лабільністю вегетативної нервової системи. Тому вони легко збуджуються, для них характерна зміна настрою, чуйність, а також тривожність, поміркованість, повільність, нерішучість.

Другий полюс нейротизму (низькі оцінки) – це емоційно стабільні особистості, які характеризуються спокійністю, врівноваженістю, впевненістю та рішучістю.

Показники екстраверсії-інтроверсії та нестабільності-стабільності взаємозалежні та біполярні. Кожний з них являє собою континуум між двома полюсами у край вираженої особистісної властивості. Сполучення цих двох у різному ступені виражених властивостей і створює неповторну своєрідність особистості. Характеристики більшості опитуваних розташовуються між полюсами, частіше десь ближче до центру. Віддаленість показника від центру свідчить про ступінь відхилення від середнього з відповідною виразністю особистісних властивостей.

“Коло Айзенка”

Зв'язок факторно-аналітичного опису особистості з чотирма класичними типами темпераменту – холеричним, сангвінічним, флегматичним, меланхолійним – відображаються в “колі Айзенка”: по горизонталі в напрямку зліва направо збільшується абсолютна величина показника екстраверсії, а по вертикалі знизу вгору зменшується виразність показника стабільності.

Опитувач Г. Айзенка має дві паралельні, еквівалентні форми – А і В, які можуть використовуватись як одночасно – для більшої вірогідності результатів, так і окремо, з інтервалом в часі – для перевірки надійності опитувача або з метою отримання результатів досліджень у динаміці.

Мета заняття. Дослідження екстраверсії-інтроверсії та нейротизму.

Обладнання. Бланк опитувача Айзенка (форма А – додаток 4.1.1), бланк відповідей (форма 1).

Опитувач форми А має 57 питань, з яких 24 пов'язані зі шкалою екстраверсії-інтроверсії, ще 24 – зі шкалою нейротизму, а інші 9 входять в контрольну Н-шкалу (шкала неправди), призначену для оцінки ступеня щирості опитуваного при відповідях на запитання.

Порядок роботи. Дослідження проводиться індивідуально або в групі. Дослідник повідомляє опитуваним **інструкцію**: “Вам буде запропоновано відповісти на ряд запитань. Відповідайте тільки “так” чи “ні” знаком плюс у відповідній графі, не замислюючись, відразу, бо важлива ваша перша реакція. Майте на увазі, що досліджуються деякі особистісні риси, а не розумові здібності, так що правильних та неправильних відповідей тут нема”. Потім дослідник нагадує, що опитувані повинні працювати самостійно, та пропонує приступити до роботи.

Обробка результатів. Після заповнення досліджуваними бланків відповідей дослідник, використовуючи ключ (додаток 4.1.2), підраховує бали по показниках: Е – екстраверсія, Н – нейротизм, Н-неправда (кожна відповідь, яка співпадає з ключем, оцінюється як один бал). Результати записуються в протокол.

За допомогою “кола Айзенка” на основі отриманих показників Е та Н визначається тип темпераменту опитуваного.

Наступний етап обробки результатів може бути пов'язаний з розрахунком середньо-групових показників Е, Н і Н(Б) з диференціацією опитуваних, наприклад, по статевій ознаці.

При **аналізі** результатів дослідження потрібно дотримуватись наступних орієнтирів.

Екстраверсія: 12 – середнє значення, ≥ 15 – екстраверт, ≥ 19 – яскравий екстраверт, ≤ 9 – інтроверт, ≤ 5 – глибокий інтроверт.

Нейротизм: 9-13 – середнє значення нейротизму, ≥ 15 – високий рiвень нейротизму, ≥ 19 – дуже високий рiвень нейротизму, ≤ 7 – низький рiвень нейротизму.

Неправда: ≤ 4 – норма, > 4 – нещирiсть у вiдповiдях, що свiдчить також про деяку демонстративнiсть поведiнки й орiєнтованостi опитуваного на соцiальне схвалення.

На пiдставi отриманих даних по окремих опитуваних i групi в цiлому пишуться висновки. В iндивiдуальних висновках оцiнюються рiвнєвi характеристики показникiв кожного опитуваного, тип темпераменту, по можливостi даються рекомендацiї, де, наприклад, указуються шляхи самокорекцiї тих властивостей особистостi, показники яких виявилися або надмiрно високими, або, навпаки, вкрай низькими. Так, яскравим екстравертам варто порадити звузити коло друзiв, збiльшивши глибину спiлкування, i спостерiгати, а згодом i ретельно контролювати зайву iмпульсивнiсть своєї поведiнки.

Додаток 4.1.1

Опитувач Форма А

1. Чи часто ви вiдчуєте потяг до нових вражень, до того, щоб “струснути”, вiдчути збудження?
2. Чи часто ви маєте потребу в друзях, що вас розумiють, можуть пiдбадьорити або утiшити?
3. Ви людина безтурботна?
4. Чи не вважаєте ви, що вам дуже важко вiдповiдати “нi”?
5. Чи замислюєтеся ви перед тим, як що-небудь почати?
6. Якщо ви обiцяєте щось зробити, чи завжди ви стримуєте свої обiцянки (незалежно вiд того, зручно це вам чи нi)?
7. Чи часто у вас бувають спади i пiдйоми настрою?
8. Звичайно ви дiєте i говорите швидко, не роздумуючи?
9. Чи часто ви почуваете себе нещасливою людиною без достатнiх на те причин?
10. Зробили б ви майже все що завгодно на суперечку?
11. Чи виникають у вас почуття боязкостi i вiдчуття сорому, коли ви хочете завести розмову iз симпатичною(ним) незнайомкою(цем)?
12. Чи виходите ви iнодi iз себе, чи сердитесь?
13. Чи часто ви дiєте пiд впливом миттєвого настрою?

14. Чи часто ви хвилюєтеся через те, що зробили або сказали щонебудь таке, чого не варто було б робити або говорити?
15. Чи надаєте ви звичайно перевагу книзі зустрічам з людьми?
16. Чи легко вас скривдити?
17. Чи любите ви часто бувати в компанії?
18. Чи бувають у вас іноді думки, які ви хотіли б сховати від інших?
19. Чи вірно, що ви іноді повні енергії так, що усе горить у руках, а іноді зовсім мляві?
20. Чи бажаєте ви мати поменше друзів, проте особливо близьких вам?
21. Чи часто ви мрієте?
22. Коли на вас кричать, ви відповідаєте тим же?
23. Чи часто вас турбує почуття провини?
24. Чи усі ваші звички гарні і бажані?
25. Чи здатні ви дати волю своїм почуттям і щосили повеселитися в компанії?
26. Чи вважаєте ви себе людиною збудливою і чуттєвою?
27. Чи вважають вас людиною живою і веселою?
28. Чи часто, зробивши яку-небудь важливу справу, ви відчуваєте почуття, що могли б зробити її краще?
29. Ви більше мовчите, коли знаходитесь в колективі?
30. Ви іноді говорите неправду?
31. Чи буває, що ви не спите через те, що різні думки лізуть у голову?
32. Якщо ви хочете довідатися про що-небудь, то ви волієте прочитати про це в книзі, ніж запитати?
33. Чи бувають у вас серцебиття?
34. Чи подобається вам робота, що вимагає від вас постійної уваги?
35. Чи бувають у вас приступи тремтіння?
36. Чи завжди ви платили б за провіз багажу на транспорті, якби не побоювалися перевірки?
37. Вам неприємно знаходитися в колективі, де жартують один над одним?
38. Чи дратівливі ви?
39. Чи подобається вам робота, що вимагає швидкості дій?
40. Чи хвилюєтеся ви з приводу якихось неприємних подій, що могли б відбутися?

41. Ви ходите повільно і неквапливо?
42. Ви коли-небудь спізнювалися на побачення або на роботу?
43. Чи часто вам сняться кошмари?
44. Чи вірно, що ви так любите поговорити, що ніколи не упустите нагоди побалакати з незнайомою людиною?
45. Чи турбують вас які-небудь болі?
46. Ви почували б себе дуже нещасливим, якби тривалий час були позбавлені широкого спілкування з людьми?
47. Чи можете ви назвати себе нервовою людиною?
48. Чи є серед ваших знайомих люди, що вам явно не подобаються?
49. Чи можете ви сказати, що ви досить упевнена у собі людина?
50. Чи легко ви ображаєтеся, коли люди вказують на ваші помилки в роботі або на ваші особисті промахи?
51. Ви вважаєте, що важко одержати дійсне задоволення від вечірки?
52. Чи турбує вас почуття, що ви чимось гірше інших?
53. Чи легко вам внести пожвавлення в досить нудну компанію?
54. Чи буває, що ви говорите про речі, у яких не розбираєтеся?
55. Чи турбуєтеся ви про своє здоров'я?
56. Чи любите ви жартувати над іншими?
57. Чи страждаєте ви від безсоння?

Форма 1

Бланк відповідей

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Вік _____ Дата _____

Номер	Відповіді		Номер	Відповіді		Номер	Відповіді	
	Так	Ні		Так	Ні		Так	Ні
1			20			39		
2			21			40		
3			22			41		
4			23			42		
5			24			43		
6			25			44		
7			26			45		
8			27			46		
9			28			47		
10			29			48		
11			30			49		
12			31			50		
13			32			51		
14			33			52		
15			34			53		
16			35			54		
17			36			55		
18			37			56		
19			38			57		
E =		H =		B(H) =				

Додаток 4.1.2**Ключ**

Екстраверсія – запитання: 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56 – відповіді “Так”; запитання: 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51 – відповіді “Ні”.

Нейротизм – запитання: 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57 – відповіді “Так”.

Неправда – запитання: 6, 24, 36 – відповіді “Так”; запитання: 12, 18, 30, 42, 48, 54 – відповіді “Ні”.

Контрольні запитання

1. Який основний зміст екстраверсії та інтроверсії?
2. Що розуміється під нейротизмом?
3. На основі “кола Айзенка” охарактеризуйте, чим відрізняється холерик-екстраверт від сангвініка-екстраверта?
4. Які особливості інтровертів-флегматиків у порівнянні з інтровертами-меланхоліками?

Дослід 4.2. Психодіагностика предметного і комунікативного аспектів темпераменту (ОСТ В.М. Русалова)**Вступні зауваження**

Темперамент розглядається як система формальних вимірів, які відображають різні блоки функціональної системи в розумінні П.К. Анохіна.

Кількість вимірів та їх склад відповідає 4-блоковій структурі функціональної системи:

- аферентний синтез відповідає ергічності;
- блок програмування – пластичності;
- блок виконання – темпу;
- зворотний зв’язок – порогу емоційної чутливості.